

ZAKON O VARSTVU OSEBNIH PODATKOV IN ZADREGE PRI DEMOGRAFSKI ANTROPOLOŠKI RAZISKAVI

Kratki znanstveni prispevek | 1.03

Izveček: Zaradi zaščite osebnih podatkov so možnosti demografskih preučevanj omejene. *Zakon o varstvu osebnih podatkov* omejuje vpogled in prepis osebnih podatkov iz matičnih knjig, statusov animarum in gospodinjstskih kartonov, ki so potrebni za raziskavo demografske zgodovine kraja, posameznika ali po drugih merilih določene demografske entitete.

Ključne besede: *Zakon o varstvu osebnih podatkov*, demografska antropologija, etnološki etični kodeks, metodologija

Abstract: Due to the protection of personal data the possibilities of demographic research are somewhat limited. *Personal Data Protection Act* restricts access to, and copying personal data from, civil registers, status animarum, and household registers that are necessary for the research of demographic history of a given location, of individuals, or of a demographic entity determined by other criteria.

Key Words: *Personal Data Protection Act*, demographic anthropology, ethnological code of ethics, methodology

Uvod: zakonodaja na področju varstva osebnih podatkov in raziskovalna dejavnost

O potrebi po varovanju osebnih podatkov se je razpravljalo že v 60. letih 20. stoletja. Skupščina Socialistične republike Slovenije je 27. septembra 1989 sprejela *Amandma XLIV* (Ur. l. SRS, št. 32/89)¹ k *Ustavi Socialistične republike Slovenije* iz leta 1974; z njim je bila prvič na ustavni ravni določeno opredeljena pravica do varstva osebnih podatkov. Sprejetju tega amandmaja je 7. marca 1990 sledil sprejem prvega splošnega (sistemskega) *Zakona o varstvu osebnih podatkov Republike Slovenije* (Ur. l. RS, št. 8/90). Ustavni koncept varstva osebnih podatkov oziroma človekove pravice do informacijske zasebnosti je bil na zakonski (sistemski) ravni uresničen zlasti z *Zakonom o varstvu osebnih podatkov* (ZVOP-1-UPB1) iz leta 2007 (Ur. l. RS, št. 94/07) – pomembni so predvsem njegov drugi, tretji, četrti in peti del – ter z drugo zakonsko usklajeno področno zakonodajo, na primer z *Zakonom o policiji*, *Zakonom o sodnem registru*, *Zakonom o pacientovih pravicah* itn. (Spletni vir 1). To področje ureja tudi zakon za javne arhive, torej *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih* (ZVAGADA) iz leta 2006 (Ur. l. RS, št. 30/06), in novela iz leta 2014, pri čemer je pomemben zlasti 65. člen (Spletni vir 2). Omenjena zakonodaja je relevantna za preučevanje demografske zgodovine družine ali določene skupnosti. Ob njej je treba upoštevati še *Pravilnik o uporabi arhivskega gradiva škofijskih arhivov*, ki določa, da so »cerkvene matične knjige, status animarum in župnijska kartoteka dostopni sto let po svojem nastanku« (Sporočila slovenskih škofij št. 6/2003, str. 83; po Spletni vir 3).² Vendar pa podatkov iz matičnih knjig

in statusov animarum ni dovoljeno prepisovati v celoti (14. člen *Pravilnika o uporabi arhivskega gradiva škofijskih arhivov*), razen izjemoma v znanstvenoraziskovalne namene, če za to pridobimo dovoljenje (11. člen istega pravilnika), a spet šele po sto letih od nastanka teh knjig (13. člen).

Našteta dejstva omejujejo vpogled in prepis osebnih podatkov iz matičnih knjig, statusov animarum in gospodinjstskih kartonov, ki jih potrebujemo, če želimo raziskovati demografsko zgodovino kraja, posameznika ali po drugih merilih določene demografske entitete.

Uporabnost podatkov iz virov statističnega značaja v etnologiji in zgodovini

V znanstvenoraziskovalne namene so etnologi in antropologi uporabljali podatke o vitalnih in socialnih stanjih posameznikov že relativno zgodaj: »Kertzer in Fricke [...] sta našla zametke socialno-antropološkega zanimanja za popise prebivalstva v britanskem vodiču za izvedbo terenskega dela že v poznem 19. stoletju« (Knežević Hočevar 2008: 7). Med slovenskimi etnologi sta na njihov pomen opozorila Slavko Kremenšek (1973: 99–103) in Branka Berce-Bratko (1980: 135–149); slednja jih je obravnavala predvsem z metodološkega gledišča, in sicer je pokazala, kako pripraviti podatke statističnega značaja za računalniško analizo.³

Podatke iz matičnih knjig, statusov animarum, urbarjev in zemljiških katastrov so etnologi in zgodovinarji uporabljali relativno pogosto. S podatki iz matičnih knjig (dopolnjenimi s podatki iz drugih virov statističnega značaja) so raziskovalci osvetlili različne vidike stanja in razvoja prebivalstva

1 Ur. l. SRS je okrajšava za *Uradni list Socialistične republike Slovenije*, Ur. l. RS pa okrajšava za *Uradni list Republike Slovenije*.

2 To pravilo velja za matične knjige in statuse animarum, ki so shranjeni v nadškofjskem arhivu.

3 Etnologi in zgodovinarji so za svoje raziskave najpogosteje uporabljali podatke iz matičnih knjig, statusov animarum, urbarjev in katastrov. Za pregled najpomembnejših virov za demografske in druge študije glej Blaznik idr. (1970: 3–24, 29–66).

* Irena Rožman, dr. etn. in kult. antr., univ. dipl. soc., zn. sodelavka, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper; irena.rozman@guest.arnes.si.

tva, predvsem za manjša upravna območja – župnije.⁴ Z njimi so izračunavali količnike rasti in gibanja prebivalstva (Berce-Bratko in Krnel-Umek 1987: 13–42; Gomiršek 1999: 89–115, 2011: 127–166; Hudales 1997; Makarovič 1982: 40–49, 1985; Pavlin 1993: 27–50, 1997: 35–54; Radanovič 1991: 32–39, 1992: 280–316; Rožman 2001a: 481–487, 2001b: 81–89, 350–379; Štuhec 1983: 124–136); demografske vzorce, trende procesov rodnosti, poročnosti, smrtnosti in migracij, njihove socialne, gospodarske in družbene vzroke in posledice (Berce-Bratko in Krnel-Umek 1987: 13–42; Gomiršek 1999: 89–115, 2011: 127–166; Hudales 1997; Knežević Hočevar 2007; Makarovič in Šircelj 1985: 9–17; Möderndorfer 1938; Pavlin 1993: 27–50, 1997: 35–54; Rožman 2001a: 481–487, 2001b: 350–379, 2003: 193–209, 2007: 135–158; Valenčič 1996: 53–63); sezono rodnosti, poročnosti in smrtnosti (Gomiršek 1999: 89–115, 2011: 127–166; Hudales 1997; Pavlin 1993: 27–50, 1997: 35–54; Rožman 2001b: 189, 2001c: 53–64, 2004: 136–141); zdravstveno in socialno sestavo prebivalstva in vzroke smrti (Möderndorfer 1938; Počkar 2008: 285–343); smrtnost otrok po različnih socialnih kriterijih in vzrokih smrti (Dolinar 1970: 107–112, 1971: 19–25; Möderndorfer 1938: 66–79; Rožman 2004: 134–150); in reproduktivno zdravje žensk (Rožman 2004: 47–57, 118–126). S podatki iz matičnih knjig so ugotavljali tudi poklicno sestavo prebivalstva in družin (Kremenšek 1968: 46–75; Počkar 2005), obravnavali so metodološka vprašanja (Berce-Bratko 1980: 135–149; Kalc 2006: 363–392; Rožman 2011: 743–756) in opisovali družinske sisteme (Gomiršek 1999: 89–115, 2011: 127–166; Hudales 1997; Verginella 1990).

Smisel številčnega gradiva je torej, da z njim »kartiramo« trende, obseg, stanje in značaj demografskih, zdravstvenih, gospodarskih in drugih pojavov v času in prostoru. To je bil tudi cilj demografske antropološke raziskave *Rodnostno vedenje v Sloveniji 1840–2002: gospodarski, družbeni in kulturni dejavniki regionalnih, socialnih in etničnih razlik rodnosti na Slovenskem etničnem ozemlju* (temeljni raziskovalni projekt J6-9285, ARRS, 2007–2009). Pri izbiri virov sem izhajala iz ugotovitev demografskih antropologov, ki na rodnostne trende in vzorce rodnostnega vedenja gledajo skozi optiko dinamičnega in med seboj na različne načine povezanega delovanja političnih, družbenih in gospodarskih procesov in sistemov med makro- in mikrosocialnim okoljem (Greenhalgh 1990: 87, 94–96). S takšno opredelitvijo so povezane tudi značilnosti virov, ki so potrebni za izvedbo raziskave: vzorce rodnostnega vedenja ljudi v starejšem zgodovinskem obdobju lahko raziščemo prek različnih vrst pisnih in statističnih virov, ki se med seboj dopolnjujejo in povezujejo, za raziskavo v bližnjem času pa jih dopolnjujemo še z ustnimi viri.

Oris problema

V prispevku obravnavam omejene možnosti raziskovanja, ki so posledica *Zakona o varstvu osebnih podatkov*, saj ta ščiti osebno integriteto posameznika, njegovo pravico do zasebnosti, anonimnosti, skratka pravico do upravljanja s svojimi osebnimi podatki.⁵ Zdaj veljavni ZVOP-1-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/07) namreč dovoljuje, da v znanstvenoraziskovalne namene uporabimo osebne podatke samo v zbirni, anonimni obliki.

Merilo anonimnosti

Že ko načrtujemo raziskavo, moramo razmisliti, ali bomo lahko uresničevali etična načela (zaupnost, anonimnost, zasebnost, dostojanstvo, osebna integriteta), ki jih predpisujejo zakonodaja o varstvu osebnih podatkov ter strokovni oziroma profesionalni kodeksi, ki urejajo področje raziskovalne etike in zadevajo oblikovanje vzorcev (nabor informatorjev), ciljev, metod oziroma metodologije in objavo rezultatov (Ramšak 2009: 220).⁶ Kot je po De Vausu povzela Brina Malnar, »je to pri kvantitativnih raziskavah večinoma neproblematično, saj zaradi velikih vzorcev in posplošenih informacij za anonimnost zadostuje že odstranitev identifikacijskih kod anketirancev« (2010: 13). Problem nastane predvsem pri manjših (geografskih) enotah, kot je na primer anketno območje, kjer je posameznika včasih mogoče prepoznati prek mreže križanj, kar zahteva dodatno anonimizacijo podatkov (Malnar 2010: 13). Toda s primerno anonimizacijo lahko dosežemo, da se na podlagi demografskih kazalnikov, čeprav se ti nanašajo na manjši raziskovalni okoliš, osebe ne morejo identificirati. V tem kontekstu naj izpostavim dejstvo, da so tudi zgoraj navedeni avtorji (etnologi in zgodovinarji) izsledke svojih demografskih analiz objavili le v zbirni obliki. Seveda pa so za to najprej morali imeti vpogled v vire. Težava nastopi, ko sploh ne moremo dostopati do osebnih podatkov iz matičnih knjig, statusov animarum in gospodinjskih kartonov, brez katerih demografske raziskave ni mogoče opraviti.⁷

Raziskovalna demografska metoda družinske rekonstrukcije in nujnost razpolaganja z osebnimi podatki

Berce-Bratkova (1980: 135–149) je kot primer statističnih virov v etnologiji obravnavala osebne podatke iz matičnih knjig in drugih virov; z njimi »identificiramo posameznike in relacije med njimi« (1980: 138) – to pa so podatki, s katerimi

5 Isti zakon in njegov vpliv na etnološko, antropološko in folkloristično raziskovanje je nedavno obravnavala tudi Mojca Ramšak (2014).

6 Na območju župnije Velike Brusnice sem izvedla anketo Rodnostno vedenje I, *Velike Brusnice* (1998–1999), in Rodnostno vedenje II, *Velike Brusnice* (2007–2009), s katero sem zbrala podatke o reproduktivnem zdravju in rodnostnih strategijah v raziskavi sodelujočih žensk. Anketiranke so bile seznanjene s cilji raziskave, obdelavo podatkov, uporabo podatkov in njihovim uničenjem. Sodelovanje so potrdile s pisno izjavo.

7 Raziskavo je sicer mogoče opraviti z anketo, vendar so izsledki časovno omejeni s starostjo in številom sodelujočih.

4 V nadaljevanju ne gre za sistematičen, temveč vzorčni pregled opravljenih študij, ki temeljijo na analizah podatkov iz matičnih knjig.

lahko prek posameznikov izločimo izjeme, določimo pravila, najdemo vzorce in spoznamo celoto.⁸ Njeni napotki se povsem ujemajo s tistimi, ki opredeljujejo metodo družinske rekonstrukcije. Ta metoda sestoji iz več časovno precej zamudnih faz: prepisovanje, urejanje in združevanje osebnih podatkov, tj. identifikacija posameznikov in sprememb njihovih osebnih stanj na podlagi več različnih virov, saj podatki o rojstvu, poroki, smrti itd. niso zbrani na enem mestu. Slednje narekuje tudi značaj metode; njeno bistvo je namreč povezovanje podatkov o spremembah osebnega stanja posameznika, ki jih pridobimo iz rojstnih, poročnih in smrtnih matičnih knjig, statusov animarum, pa tudi iz drugih – t. i. serijskih – virov, na primer knjig birmancev, oklicev, grobnih knjig idr. (Kalc 2006: 363–392; Rožman 2011: 744–755). S temi iz različnih virov zbirno povezanimi osebnimi podatki posameznikov lahko določimo in sledimo rodnostnemu vedenju določenih generacij žensk, moških ali parov glede na njihovo starost, zakonski stan, etnično in socialno pripadnost ali veroizpoved. V tem pa je bistvo demografskega antropološkega raziskovanja, namreč identificirati trenutek, vzrok in posledice, ko se (je) rodnostni vzorec spremeni(I). Če sklenem: raziskovalna metoda družinske rekonstrukcije je izvedljiva le, če razpolagamo s *poimenskimi vitalnimi podatki oseb*, ki so vpisani v matične knjige, statuse animarum, gospodinjske kartone in druge vire.

Raziskovalna praksa

Jedro problema

Za izvedbo raziskave z metodo družinske rekonstrukcije sem potrebovala poimenske vitalne podatke, da bi jih lahko primerno obdelala in jih po analizi objavila v anonimni obliki, tj. kot demografske kazalnike. Ker imam po zakonu pravico do osebnih podatkov le v anonimni obliki, bi za območje raziskave pristojna Upravna enota Novo mesto morala najti način, da mi jih posreduje – prepíše in pripravi za analizo. Obenem je bilo to nemogoče izvesti brez mojega sodelovanja, saj je bilo podatke treba prepisati na način, da so bili uporabni za raziskavo z metodo družinske rekonstrukcije. Znanja in časa pa uslužbenci na upravni enoti, kjer hranijo matične knjige in gospodinjske kartone, po pričakovanjih niso imeli. Kot so zapisali:

Nemogoče je, da bi po metodologiji raziskovalne naloge podatke v anonimizirani obliki zbirali (prepisovali, povezovali, razvrščali in preračunavali) uslužbenci UE. Zavedamo se, da ZVOP-1 v 2. točki 17. člena določa, da se osebni podatki posredujejo uporabniku osebnih podatkov za obdelavo za zgo-

dovinske, statistično in znanstveno-raziskovalne namene v anonimizirani obliki, če zakon ne določa drugače [...], zato te naloge ne odklanjamo. Kot pa smo že navedli, je največja težava, da zaprosenih podatkov v anonimizirani obliki ni mogoče pripraviti. (Dopis UE Novo mesto)

Teh zapletov ni bilo mogoče predvideti vnaprej. Leta 2006, ko sem prijavila zgoraj omenjeni temeljni raziskovalni projekt, je ARRS prvič zahtevala utemeljitev etične primernosti temeljnih in aplikativnih (podoktorskih) raziskovalnih projektov, ki jih je začela (so)financirati leta 2007. V obrazcu ARRS-ZV-JR-PROJ-2006-III je bila tudi preglednica Etična vprašanja. Če je raziskava »odpirala občutljiva etična vprašanja, povezana s/z: etičnim vprašanjem, človekom, človeškimi biološkimi vzorci, osebnimi podatki, genetskimi informacijami, živalmi«, je ARRS od prijavitelja zahtevala pojasnilo, »da so bila vprašanja ustrezno obravnavana«. ARRS pa prijaviteljem ni posredovala navodil, kako naj ravna v primeru, ko za raziskavo potrebujejo osebne podatke – kakšna soglasja in dovoljenja morajo pridobiti in od koga. Zato sem sklepala, da ni ovir, zaradi katerih raziskava ne bi bila izvedljiva, in da ni v nasprotju z *Zakonom o varstvu osebnih podatkov* – ZVOP-1 (Ur. l. RS, št. 86/04).⁹ Vsekakor je bila v skladu z določili etičnega kodeksa etnološke vede.¹⁰ Težava je tudi, da raziskovalec ne pozna vseh pravnih aktov o varstvu osebnih podatkov. Posledica tega je, da ne more vedno ustrezno presoditi, ali je raziskava izvedljiva oziroma v kolikšnem obsegu, in tudi ne ve, kako mora ukrepati, da bi razrešil kak nepredviden zaplet. Eden od razlogov za to je dejstvo, da se navadno opiramo na pretekle prakse in izkušnje, se zanašamo na svoj čut za pravičnost, prepričani smo, da je dovolj, če bomo ravnali skladno z načeli etičnega kodeksa vede. Toda v praksi se je pokazalo, da je sklicevanje na etični kodeks brezpredmetno, saj nima nikakršne pravne moči. Še v 90. letih 20. stoletja je zadoščalo zgolj zaupanje. To nazorno ugotavlja tudi Haggerty (po Malnar 2010: 19):

Etičnost raziskovanja so, zgodovinsko gledano, zagotavljali kodeksi in profesionalna drža raziskovalcev, ta sistem pa so zdaj nadomestili postopki birokratskega nadzora, kar predstavlja premik od sistema profesionalne kompetence in odgovornosti v sistem, ki temelji na predpostavki institucionalizirane ga nezaupanja.

Spreminjanje zakonske zaščite osebnih podatkov

Še v 90. letih 20. stoletja je matični uradnik raziskovalcu navadno dovolil vpogled v matične knjige in gospodinjske kartone, če je ugotovil, da ima uporabnik za to upravičen javni interes.¹¹ Pri tem se je skliceval na 32. člen *Zakona o matičnih knjigah* – ZMatK (Ur. l. RS, št. 16/74). Na podlagi tega člena

8 Opozorila je še na drugi pomembni vidik, tj. verodostojnost vpisov v matične knjige, saj se je način evidentiranja pomembnih dogodkov (rojstev, porok, smrti) v osnovnih dokumentih (npr. v matični knjigi) »pogosto spreminjal«, zato »ustrezni zapisi ne vsebujejo vedno vseh potrebnih podatkov« (Berce-Bratko 1980: 146). To pomeni, da je treba podatke večkrat preveriti, zlasti ko raziskava traja več let oziroma jo želimo nadaljevati in podaljšati obdobje preučevanega pojava. V njenem članku so tudi grafi, ki ponazarjajo sistem, kako povezovati podatke iz različnih podatkovnih baz.

9 V času prijave projekta je veljala ta različica *Zakona o varstvu osebnih podatkov*.

10 V slovenski etnologiji imamo sicer le predlog kodeksa (Ramšak 1996), vendar pa v praksi raziskovalci upoštevamo številna (mednarodno veljavna) pravila etičnega raziskovanja.

11 Takšno prakso mi je potrdilo več etnologinj.

se je matični uradnik odločil, da mi kot mladi raziskovalki na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani dovoli vpogled in prepis osebnih podatkov iz matičnih knjig in gospodinjstskih kartonov.¹² Desetletje pozneje se je praksa zelo spremenila: sporno ni bilo samo poimensko prepisovanje vitalnih podatkov, temveč že sam vpogled v matične knjige; prepovedano je bilo videti imena in priimke vpisanih oseb, na katere so se nanašali zaznamki.

Čas med letoma 2004 in 2007 je bil za zakonsko zaščito osebnih podatkov najbolj živahen in tudi prelomen,¹³ saj so *Zakon o varstvu osebnih podatkov* – ZVOP-1 (Ur. l. RS, št. 86/04), *Zakon o Informacijskem pooblaščenju* – ZInfP (Ur. l. RS, št. 113/05), *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustavnem sodišču* – ZUstS-A (Ur. l. RS, št. 51/07) in *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu osebnih podatkov* – ZVOP-1A (Ur. l. RS, št. 67/07) šele začeli veljati. Poleg teh zakonov sta v času moje raziskave zaščito osebnih podatkov v matičnih knjigah in matičnem registru urejala še *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o matičnem registru* – ZMatR-A (Ur. l. RS, št. 39/06) in *Zakon o matičnem registru* (uradno prečiščeno besedilo) – ZMatR-UPB1 (Ur. l. RS, št. 59/06).

Zakon o varstvu osebnih podatkov – ZVOP-1-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/07) sicer dovoljuje, da v znanstvenoraziskovalne namene upravljamo z anonimnimi osebnimi podatki. Vendar pa ne določa, na kakšen način in v kolikšnem času je državna ustanova dolžna zaprosene podatke posredovati raziskovalcu oziroma raziskovalni ustanovi. Čeprav etični kodeksi etnološke vede raziskovalcem in raziskovalnim ustanovam nalagajo odgovorno ravnanje z osebnimi podatki, sklicevanje na raziskovalno etiko pri premagovanju tovrstnih ovir ni (več) učinkovito.

Problem anonimnega posameznika

Po določbah *Zakona o matičnem registru* – ZMatR-UPB1 (Ur. l. RS, št. 59/06), ta je v razmerju do *Zakona o varstvu osebnih podatkov* specialni predpis, ki določa pristojnosti in način vodenja matičnega registra, ima v osebne podatke vpogled samo posameznik, na katerega se vpis nanaša, druge osebe pa le, če imajo njegovo pisno privolitve ali zakonsko pooblastilo. Če pa oseba ni več živa in je od smrti poteklo najmanj 20 let, imajo ne glede na določbe zakona, ki ureja varstvo osebnih podatkov, pravico do vpogleda v osebne podatke tudi druge osebe, če dokažejo, da jih bodo uporabljale v znanstveno-raziskovalne namene. To pa morajo dokazati s pisnim soglasjem pokojnika oziroma njegovih ožjih družinskih članov,¹⁴ če pokojnik tega v času svojega življenja ni izrecno prepovedal. Teh pogojev pa v praksi ni mogoče

izpolniti, saj ne razpolagamo z identifikacijskimi podatki oseb, ki so bile vpisane v matične knjige in gospodinjstske kartone. Navsezadnje identiteta posameznikov za demografsko raziskavo ni pomembna, potrebujemo le anonimne podatke o rojstvu, poroki in smrti in pravnih razmerjih, ki vplivajo na spremembo osebnega statusa in so relevantni za raziskavo, to pa so priznanje, ugotovitev, spodbijanje očetovstva, posvojitve ter sklenitev in prenehanje zakonske zveze.

Neobvezujoče mnenje informacijskega pooblaščenca

Ali imam pravico, da znova pogledam v izvirnik *Rojstne matične knjige* – RMK št. V (1902–1946), ki sem jo z dovoljenjem upravne enote kopirala leta 1995? Kdo mi bo posredoval podatke v anonimni obliki, do katerih imam kot raziskovalka pravico?

Na ta vprašanja je informacijski pooblaščenec podal neobvezno mnenje na podlagi 7. točke prvega odstavka 49. člena *Zakona o varstvu osebnih podatkov* – ZVOP-1-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/07), 2. člena *Zakona o Informacijskem pooblaščenju* – ZInfP (Ur. l. RS, št. 113/05) in *Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustavnem sodišču* – ZUstS-A (Ur. l. RS, št. 51/07) ter odločil:

1. Seznanitev z osebnimi podatki, ki jih vsebujejo matične knjige in gospodinjstski kartoni v obliki, ki omogoča ugotavljanje identitete posameznikov, na katere se podatki nanašajo, brez privolitve teh posameznikov *ni dopustna*. *Dopustna je zgolj seznanitev oziroma posredovanje anonimiziranih podatkov*.
2. *Izjemoma je dopustna (ponovna) seznanitev z originalnim izvodom rojstne in krstne knjige župnije [...] št. 5 za leto 1902–1945 za potrebe primerjave oziroma preverjanja podatkov*. (Spletni vir 4; poudarki v izvirniku)

Informacijski pooblaščenec je menil, da podatke lahko dobim v primeru, »če gre za *umrle* posameznike (pogojno), če je posameznik za to podal *privolitve* (ki jo je podal umrli za časa življenja ali jo poda še živeči posameznik) ali če se podatki posredujejo v *anonimni obliki*.« V mojem primeru je bila mogoča samo tretja rešitev, da mi podatke v anonimni obliki posreduje Upravna enota Novo mesto.

Informacijski pooblaščenec se je v zvezi z možnostjo vnovične seznanitve z izvirnikom (*Rojstna matična knjiga V, 1902–1946*) skliceval na 4. odstavek 9. člena ZVOP-1-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/07). Tako bi lahko zaradi primerjave oziroma preverjanja podatkov znova pregledala izvirnik omenjene matične knjige. Informacijski pooblaščenec se je pri tem skliceval na zakonske kriterije pristojnosti, nujnosti in neprizadetosti upravičenih interesov posameznikov.

Kriterij zakonite pristojnosti se sklicuje na to, da sem znanstvenoraziskovalno nalogo opravljala pod okriljem javne ustanove, Univerze na Primorskem; glede na določbe 6. člena ZVOP-1-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/07) v javni sektor uvrščamo državne organe, organe samoupravnih lokalnih skupnosti, nosilce javnih pooblastil, javne agencije, javne sklade, javne zavode, univerze, samostojne visokošolske za-

¹² Leta 2007 sem prav to raziskavo nadaljevala v okviru že omenjenega temeljnega raziskovalnega projekta (J6-9285).

¹³ Tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani so imeli kandidati težave pri odobritvi doktorske dispozicije – glej Lipovec Čebren (2011).

¹⁴ Kot ožji družinski člani so v 28. členu ZMatR navedeni zakonec, otroci in starši umrlega.

vode in samoupravne narodne skupnosti.¹⁵

Kriterij nujnosti se navezuje na dejstvo, da zaradi posebne metode dela raziskave drugače ne bi bilo mogoče dokončati; ni je mogoče opraviti brez osebnih podatkov v anonimni obliki.¹⁶ Za uspešno dokončanje projekta je bilo nujno dovoljenje za vnovični vpogled v *Rojstno matično knjigo V (1902–1946)*, da bi lahko staro kopijo oziroma prepis iz leta 1995 dopolnila s podatki, ki so nastali po tem letu.

Kriterij neprizadetosti upravičenih interesov posameznikov: informacijski pooblaščenec je menil, da pri obdelavi osebnih podatkov za primerjavo oziroma preverjanje podatkov, ki jih vsebuje *Rojstna matična knjiga V (1902–1945)*, upravičeni interesi posameznikov ne bi bili prizadeti, ker:

- gre za zbirko podatkov, s katero že razpolagam, saj sem fotokopije omenjene knjige za raziskavo pridobila še po stari, liberalnejši zakonodaji – to pomeni, da to ni *vnovični poseg* v zasebnost oseb, na katere se osebni podatki nanašajo, ali pa je ta poseg neznaten (npr. zaradi popravkov podatkov v fotokopijah);
- bi bili posredovani osebni podatki razkriti zelo omejenemu številu ljudi, tj. zgolj prosilki;
- bi jih uporabila zgolj za primerjavo, preverjanje, dopolnitev in popravke podatkov na fotokopijah.

Ponujena sistemska rešitev

Informacijski pooblaščenec je v mnenju zapisal še:

Pooblaščenec predlaga, da se za takšne ali podobne raziskave, za izvedbo katerih je nujno potrebna seznanitev z osebnimi podatki, izvede institucionalna pobuda (npr. s strani Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS ali Univerze na Primorskem) za *spremembo zakonodaje na tem področju*, če so za to podani tehtni razlogi in predvsem, če pri obravnavani raziskavi ne gre za osamljen primer. Kot primerna akta na tem področju se kažeta npr. v Registru predpisov Slovenije načrtovana Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti (EVA 2006-3211-0046) in Zakon o oblikovanju enotnega visokošolskega in raziskovalno-razvojnega področja (EVA 2006-3211-0009), vendar je bil glede obeh predpisov predlagan umik iz Programa dela Vlade RS. (Spletni vir 4; poudarek v izvirniku).

In še:

V skladu z določbami Zakona o državni statistiki (Uradni list RS, št. 45/95 in 9/01) se kot možna, vendar malo verjetna rešitev ponuja tudi uvrstitev izvedbe dela raziskave v letni program statističnih raziskovanj, ki ga za vsako leto določi predstojnik Statističnega urada Republike Slovenije v soglasju s pooblaščenimi izvajalci. Statistična raziskovanja obsegajo zbiranje, obdelovanje, shranjevanje, analiziranje in izkazo-

vanje podatkov o pomembnih množičnih pojavih z ekonomskega, demografskega in socialnega področja ter problematike varstva okolja in naravnih virov. Statistični urad Republike Slovenije ima namreč zaradi izvajanja programa statističnih raziskovanj pravico zbirati podatke iz vseh obstoječih virov, pri čemer kot poročevalske enote nastopajo nosilci uradnih in drugih administrativnih zbirk podatkov ter fizične in pravne osebe, ki so s programom statističnih raziskovanj določeni kot dajalci podatkov. V tem okviru je potrebno še omeniti, da so naloge Statističnega sveta RS, kot posvetovalnega telesa za strateška in razvojna vprašanja državne statistike, med drugim tudi razpravljanje o izhodiščih in usmeritvah programa statističnih raziskovanj ter razpravljanje o vsebini programa statističnih raziskovanj in dajanje pobud glede sprememb ali dopolnitev programa. (Spletni vir 4)

Torej vendarle obstaja sistemska rešitev?

Sklep

Prav gotovo ne moremo pričakovati univerzalno veljavnih rešitev, ki bi bile uporabne za različne vrste raziskav. Je pa zaskrbljujoče, da etični kodeksi disciplin in znanstvenih skupnosti v praksi nimajo skoraj nobene veljave, ko gre za presojo etičnosti raziskav. Etični kodeks etnološke vede namreč jasno opredeli etična ravnanja raziskovalca in med drugim poudarja zagotavljanje anonimnosti.

V konkretnem primeru je bila izvedba raziskave onemogočena, ker v skladu s sedaj veljavnim *Zakonom o varstvu osebnih podatkov* (Ur. l. RS, št. 94/07) in drugimi zakoni ni bilo mogoče priti do potrebnih virov, ki vsebujejo osebne podatke. Ta zakon pa ne določa, kako moramo raziskovalci ravnati, kadar potrebujemo osebne podatke, ki so zbrani v različnih vrstah uradnih dokumentov in jih varujejo državne ustanove. Ali te podatke smemo uporabljati brez dovoljenja posameznikov? *Zakon o varstvu osebnih podatkov* na to vprašanje odgovarja negativno. Toda ali ta isti zakon ne daje pravice, da jih lahko v znanstvenoraziskovalne namene uporabimo, če jih objavimo zbirno in anonimno? Po kakšni poti lahko pridemo do osebnih podatkov, če nimamo seznama ljudi, da bi jih prosili za soglasje? Kdo je torej pooblaščen za pripravo (prepis in ureditev) osebnih podatkov v anonimni obliki, tako da bodo uporabni, na primer, za demografsko analizo? Morda bi končno morali tudi uradno sprejeti etnološki in antropološki etični kodeks in kot znanstvena skupnost opozoriti na navedena protislovja, ki otežujejo ali onemogočajo naše delo.

Literatura

BERCE-BRATKO, Branka: Uporaba računalnika v etnologiji. V: Slavko Kremenšek in Janez Bogataj (ur.), *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1980, 135–149.

BERCE-BRATKO, Branka in Duša Krnel-Umek: Naselje in prebivalci. V: Duša Krnel-Umek in Zmago Šmitek (ur.), *Kruh in politika: Poglavja iz etnologije Vitanja*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1987, 13–48.

15 Nosilec oziroma izvajalec projekta dejansko nisem bila jaz kot fizična oseba, pač pa Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, sama pa sem nastopala kot vodja raziskovalnega projekta.

16 Gre za že omenjeno metodo družinske rekonstrukcije, ki je osnova za izračun generacijskih kazalnikov rodnosti, s katerimi sledimo rodnostnemu vedenju in ugotavljamo razloge za spremembe na mikroravni.

BLAZNIK, Pavle, Bogo Grafenauer, Sergej Vilfan in Fran Zwitter: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog: Zv. 1, Agrarno gospodarstvo Ljubljana*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.

DOLINAR, Zlata: Nataliteta in otroška umrljivost v gorskem izolatu. *Biološki vestnik* 18 (1), 1970, 106–112.

DOLINAR, Zlata: Ocena umrljivosti glede na vzroke smrti. *Biološki vestnik* 19 (1), 1971, 19–25.

GOMIRŠEK, Tanja: Družinske strukture v luči župnijskih matičnih virov (od 1850 do 1910). V: Peter Stres (ur.), *Briški zbornik: Knjiga I*. Dobrovo: Občina Brda, 1999, 89–115.

GOMIRŠEK, Tanja: Družina, njene strukture in strategije v današnji kožbanski župniji v obdobju od 1790 do 1920. *Goriški letnik* 35, 2011, 127–166.

GREENHALG, Susan: Toward a political economy of fertility: Anthropological contributions. *Population and Development Review* 16 (1), 1990, 87, 94–96.

HUDALES, Jože: *Od zibeli do groba*. Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika; Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1997.

KALC, Aleksej: O preučevanju demografije mest pred moderno statistiko s posebnim poudarkom na 18. stoletje in vprašanju urbanškega priseljevanja. *Acta Histriae* 14 (2), 2006, 363–392.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška: Ali se Žumberčani večinoma poročajo med seboj? Primer župnije v Radatovičih. *Dve domovini* 25, 2007, 109–134.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška: Antropološka demografija: Spodletela združitev antropologije in demografije? *Glasnik SED* 48 (1–2), 2008, 5–12.

KREMENŠEK, Vekoslav: Matične in druge knjige kot vir za etnološko proučevanje. *Etnološki pregled* 11, 1973, 99–103.

KREMENŠEK, Slavko: Vaščani v obmestju: Ob primeru vasi Moste pri Ljubljani. *Slovenski etnograf* 20, 1968, 46–75.

LIPOVEC ČEBRON, Uršula: Etične komisije kot cenzor doktorskih raziskav? V: Tomaž Gregorc in Katja Kolšek (ur.), *Prihodnost znanosti: Neoliberalizem, univerza in politika sodobnega znanstvenega raziskovanja*. Novo mesto: Goga, 2011, 176–193.

MAKAROVIČ, Marija: *Strojna in Strojanci: Narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.

MAKAROVIČ, Marija: *Predgrad in Predgrajci: Narodopisna podoba belokranjske vasi*. Kočevje: Kulturna skupnost, 1985.

MAKAROVIČ, Marija in Milivoja Šircelj: Strojna: Zgodovinska-demografska analiza. *Prikazi in študije* 30 (1–2), 1985, 9–17.

MALNAR, Brina: Raziskovalna etika med znanostjo, zasebnostjo in birokracijo. *Družboslovne razprave* 26 (64), 2010, 13–19.

MÖDERNDORFER, Vinko: *Slovenska vas na Dolenjskem*. Ljubljana, 1938.

PAVLIN, Vojko: Prebivalstvo v solkanski župniji 1835–1864 na podlagi matičnih knjig. Prvi del. *Goriški letnik* 20–21, 1993, 27–50.

PAVLIN, Vojko: Prebivalstvo v solkanski župniji 1835–1864 na podlagi matičnih knjig: Drugi del. *Goriški letnik* 24, 1997, 35–54.

POČKAR, Ivanka: *Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov: Življenje mestnih obrtnikov od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic*. Brežice: Društvo za oživitve mesta Brežice; Krško: Valvasorjev raziskovalni center; Ljubljana: ZRC SAZU, 2005.

POČKAR, Ivanka: Nasvidenje nad zvezdami – umiranje, smrt, pokopavanje in mrliške šege pri Ločanih. V: Alojz Rebula in Oskar Zoran Zelič (ur.), *Obsavska stoletja: Zbornik o Loki pri Zidanem Mostu ob 800-letnici župnijske cerkve sv. Helene*. Novo mesto: Goga; Loka pri Zidanem Mostu: Kulturno društvo Primož Trubar, Župnija, 2008, 285–343.

RADANOVIČ, Sašo: Kamnica in njeni prebivalci v 17. stoletju v luči matičnih knjig. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 63 (2), 1992, 280–316.

RADANOVIČ, Sašo: Mesto Maribor v luči matičnih knjig 17. stoletja. *Kronika* 39 (3), 1991, 32–39.

RAMŠAK, Mojca: Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog). *Glasnik SED* 36 (1), 1996, 33–37.

RAMŠAK, Mojca: Etika v evropskih raziskavah. *Traditiones* 38 (1), 2009, 211–226.

RAMŠAK, Mojca: Brezimno-sinonimna etnološka praksa varovanja osebnih podatkov in pravo. *Glasnik SED* 54 (1–2), 2014, 79–85.

ROŽMAN, Irena: »Veliko jih mora trpeti ali pa se izseljevati ...«: Rast in gibanje prebivalstva v župniji Velike Brusnice med letoma 1840 in 1945. *Rast* 12 (55), 2001a, 481–487.

ROŽMAN, Irena: *Spolno življenje in kultura rojstva na Dolenjskem od 2. polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne*. Neobjavljena doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2001b.

ROŽMAN, Irena: Sezona sklepanja zakonskih zvez v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. *Traditiones* 30 (2), 2001c, 53–64.

ROŽMAN, Irena: Demografski trendi s poudarkom na zunajzakonski mladostniški rodnosti v Sloveniji med letoma 1900 in 1998. *Traditiones* 32 (2), 2003, 193–206.

ROŽMAN, Irena: *Peč se je podrla! Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2004.

ROŽMAN, Irena: Poročne strategije župljanov Velikih Brusnic izpod Gorjancev pri Novem mestu. *Dve domovini* 25, 2007, 135–159.

ROŽMAN, Irena: Analiza verodostojnosti zapisov v matičnih knjigah: Metodološki vidiki. *Acta Histriae* 19 (4), 2011, 744–755.

ŠTUHEC, Marko: Prebivalstvo Ljubljane v drugi polovici 17. stoletja na podlagi matičnih knjig. *Kronika* 33 (2–3), 1985, 124–136.

VALENČIČ, Vlado: Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780. *Zgodovinski časopis* 50 (1), 1996, 53–63.

VERGINELLA, Marta: *Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Trst: Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici. 1990.

Viri

Anketa Rodnostno vedenje I, Velike Brusnice 1998–1999. Hrani: Irena Rožman.

Anketa Rodnostno vedenje II, Velike Brusnice 2007–2009. Hrani: Irena Rožman.

Dopis Upravne enote Novo mesto. Št. 090-28/2005.

Pravilnik o uporabi arhivskega gradiva škofijskih arhivov z dne 6. 5. 2003.

Rojstna matična knjiga V 1902–1945. Hrani: Upravna enota Novo mesto.

Zakoni in drugi pravni akti

Amandma XLIV (Uradni list SRS, št. 32/89 z dne 2. 10. 1989).

Zakon o informacijskem pooblaščenju – ZInfP (Uradni list RS, št. 113/05 z dne 16. 12. 2005).

Zakon o matičnem registru (uradno prečiščeno besedilo) – ZMatR-UPB1 (Uradni list RS, št. 59/06 z dne 8. 6. 2006).

Zakon o matičnih knjigah – ZMatk (Uradni list RS, št. 16/74 z dne 4. 5. 1974).

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o matičnem registru – ZMatR-A (Uradni list RS, št. 39/06 z dne 13. 4. 2006).

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustavnem sodišču – ZUstS-A (Uradni list RS, št. 51/07 z dne 8. 6. 2007).

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu osebnih podatkov – ZVOP-1A (Uradni list RS, št. 67/07 z dne 27. 7. 2007).

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih – ZVDAGA (Uradni list RS, št. 30/2006 z dne 23. 3. 2006).

Zakona o varstvu osebnih podatkov – ZVOP (Uradni list RS, št. 8/90 z dne 7. 3. 1990).

Zakon o varstvu osebnih podatkov – ZVOP-1 (Uradni list RS, št. 86/04 z dne 5. 8. 2004).

Zakon o varstvu osebnih podatkov – ZVOP-1-UPB1 (Uradni list RS, št. 94/07 z dne 16. 10. 2007).

Spletni viri

Spletni vir 1: <http://www.stat.si/StatisticniDnevi/Docs/Raden-ci2011/PavlinStatistika%20in%20VOP%202.11-prispevek.pdf>, 12. 2. 2015.

Spletni vir 2: http://www.arhiv.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predpisi_s_podrocja_arhivske_dejavnosti_v_sloveniji/, 12. 2. 2015.

Spletni vir 3: <http://nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/nadskofijski-arhiv/>, 12. 2. 2015.

Spletni vir 4: https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskal-nik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-varstvo-osebnih-podatkov/?tx_jzvopdecisions_pi1%5BshowUid%5D=1441&-cHash=42bd9e79aeed221a3e740c44b31a9ca0, 12. 2. 2015.

Personal Data Protection Act and Difficulties with Demographic Anthropological Research

The article addresses limited possibilities for ethnological research as a result of a number of regulations that protect personal integrity of an individual and their right to privacy and anonymity – in short, the right to manage one's personal data. The problem is that the researcher is generally poorly equipped with the specific knowledge about legislation on the protection of personal data and is not familiar with all regulations pertaining to the *Personal Data Protection Act* although they may be highly relevant for the subject of the study. As a result, it is quite difficult to assess whether the research is feasible, and if so, to what extent, and which steps need to be taken in order to resolve the unforeseen problems that have arisen. It is true that the *Personal Data Protection Act* allows for the management of anonymous personal data. However, it does not specify how, and in what time frame, a state institution is obliged to provide the requested data to the researcher or research institution. These procedures, which should serve as guidelines for researchers and research institutions, are not proposed even by the ethnological code of ethics.